

תוכן העניינים

יא

פתח דבר

1

פרק ראשון: מבוא

רקע היסטורי 1

ייסוד 'ברית שלום' 9

ייסוד 'איחוד' 12

הוויכוח ההיסטוריוגרפי 16

בין 'ברית שלום' ל'איחוד': המסגרת המושגית 20

האומנם אינטלקטואלים בפוליטיקה? 24

34

פרק שני: גיבוש השקפת עולמו של מאגנס ופעילותו המדינית

השפעת הרפורמה ו'היהדות ההיסטורית' על מאגנס 34

ההתנגדות למלחמה ולאמפריאליזם וההקשר היהודי 36

השפעת אחד העם 41

מאגנס בארץ ישראל 45

פרשת המשא ומתן עם פילבי כמנוף לפעילותו של מאגנס 51

תגובות ההנהגה הרשמית להצעות מאגנס 54

רופין מול מאגנס: התפוררות 'ברית שלום' 58

הצעות 'ברית שלום' להסכם 63

פרישתו של הנס כהן 69

הצעת סימון לפתרון שאלת ארץ ישראל: הצעה בשם 'ברית שלום'? 71

הצעותיהם של איינשטיין ושל קלֶנְרִיסקי 75

מאגנס מול הציונות הממוסדת: ויצמן, ז'בוטינסקי וקיש 78

הצעותיו הראשונות של מאגנס ועימות אחרון עם רופין 81

מתיווך ליוזמה עצמאית: קבוצת 'החמישה' 89

מאגנס וועדת פיל 94

מאגנס ותכנית חיימסון–ניוקומב 95

מאגנס ותכנית וודהד 97

בובר ומאגנס: ממודל ישעיהו למודל ירמיהו 100

מגעי מאגנס עם השלטונות 111

- 119 פרק שלישי: יחסי יהודים-ערבים כההליך דיאלקטי: פרשת ועדת המחקר
לכירור יחסי יהודים-ערבים
- בן-גוריון, 'הליגה להתקרבות ושיתוף יהודי-ערבי' וועדת המחקר 120
חוגו של מאגנס: קלןריסקי, סנטור, ר' בנימין ובובר – הסכמה ומחלוקת 125
ועדת המחקר במבוי סתום 130
קריאה פומבית ראשונה לדו-לאומיות ולאיחוד פדרטיבי אזורי 135
- פרק רביעי: כישלון 'הליגה להתקרבות ושיתוף יהודי-ערבי':
140 הסיבה המרכזית להקמת 'איחוד'
הכישלון העיוני-ארגוני 140
ניסיון כושל נוסף לגיבוש רעיוני 149
אי-הצלחתה של 'הליגה להתקרבות' לגייס אמצעים 155
הופעת 'בעיות היום': ראשיתה של התארגנות חדשה? 160
ניסיון כושל לגיוס ערבים להסכם יהודי-ערבי 168
סימון ופרשת בן שמן: מודל הארמנים – הרתעה או התראה? 171
מאגנס נגד גיוס חובה מטעם הסוכנות היהודית 175
- 179 פרק חמישי: מאגנס בין קפלנסקי לקלןריסקי: ועדת המחקר ערב הכרעה
זיכרון דברים בין 'הליגה להתקרבות' לבין 'השומר הצעיר'
כמניע להקמת 'איחוד' 188
העימות בין הסופרים העברים לבין בובר 196
- 202 פרק שישי: גיבושה של 'איחוד' בעקבות תגובת המוסדות הלאומיים
מעימות עם ההנהגה להתקרבות אל הקונסנזוס 214
בין מאגנס ובין 'השומר הצעיר' 226
תגובת השלטונות 230
- 233 פרק שביעי: מאגנס מול בילטמור: האומנם חלופה?
עם לזארון נגד בילטמור 233
תכנית מאגנס בגלגול חדש – שוויון מספרי 'לעולם ועד' – ודחייתה
בידי 'הדסה' 241
'איחוד' בין דחייה להיעדר תמיכה 246
מיתוס הקרבה אל השלטונות ומציאות הבידוד המוחלט 254
קלןריסקי בחיפושי סרק אחר ערבים התומכים בדו-לאומיות 258
מאגנס לקראת מפנה בעקבות השואה 264
'בעיות היום' המחודש מול הקונסנזוס הציוני 270
ניסיון אחרון לרתום את ויצמן לעגלת 'איחוד' 277
'איחוד' לקראת סיום המלחמה: הטרנספר ודחייתו 281
'איחוד' במבחן הסדר העולמי החדש 285
משבר ב'ליגה להתקרבות' כמנוף לפעולה מוגברת ב'איחוד' 288
נביאים או פוליטיקאים? 293

- פרק שמיני: האידאולוגיה הדו־לאומית במבחן אחרון:
- 297 תקופת המאבק וועדות החקירה
'איחוד' ותנועת המרי 297
- ועדת החקירה האנגלו־אמריקנית: הזדמנות ראשונה שהוחמזה? 301
האכזבה הגדולה 312
- פרשת ההסכם עם אגודת 'פלסטינה החדשה': הזדמנות שנייה שהוחמזה? 319
'איחוד' בין דה־קולוניזציה לטרור 327
- ועידת לונדון: הזדמנות שלישית שהוחמזה? 333
מאמץ אחרון מול אונסקו"פ 342
- דוח אונסקו"פ כמבשר מלחמה בין יהודים לערבים 351
- 357 פרק תשיעי: מפלה ומלחמה: מאגנס ו'איחוד' – מתוכחה להשלמה
תבוסת 'איחוד' 357
מאגנס והמלחמה 362
פעילותו האחרונה של מאגנס באמריקה 369
התקרבות אל הקונסנזוס כניצחון הרוח 376
- 388 פרק עשירי: סיכום ומסקנות
מוכיחים בשער 388
מאזן ההישגים 395
חלקו של בובר 398
תרומתו של סימון 401
- 405 הקיצורים הביבליוגרפיים
- 415 מפתח העניינים
- 423 מפתח שמות האישים
- 434 מפתח המקומות

פתח דבר

אני מבקש להודות לארכיון הכללי לתולדות העם היהודי, למנהלתו הדסה אסולין וליעקב צאבא. שניהם לא חסכו מזמנם לסייע לי באיתור החומר. לטוני סימון ז"ל ולאוריאל סימון יבל"א שפתחו בפניי את ארכיון עקיבא ארנסט סימון. לארכיון 'השומר הצעיר' ביד יערי שבגבעת חביבה שאפשר לי גישה לארכיוניהם של גבריאל שטרן ואהרון כהן. אני מבקש להודות גם לעמנואל קופלביץ ולאוריאל סימון שעמם שוחחתי ארוכות על חברי 'איחוד'. לא פחות מזה ראויים לציון עובדי הארכיון הציוני המרכזי על עזרתם, ובמיוחד מנהליו לשעבר יורם מיורק ומיכאל היימן, ועובדי הספרייה הלאומית, ובמיוחד מרגוט כהן. תודה לידידי אברהם גרינבוים ולחבריי באוניברסיטה העברית ראובן כהנא, חגית לבסקי (שניהם קראו את כתב היד במלואו), יהושע פורת ויונתן פרנקל, שעודדוני בכתיבה ושעמם שוחחתי על היבטים שונים של המחקר. אני אסיר תודה גם לארכיון ה'הגנה' ולמנהליו נרי אראלי, לארכיון מורשת בן-גוריון וכן לארכיון הממלכתי הבריטי בלונדון, שהעיון בו סייע לי למקד את מאגנס ו'איחוד' בזווית הראייה ההיסטורית הנכונה, קרי כמי שעצמתם והשפעתם על עיצוב המדיניות הבריטית הייתה מוגבלת ביותר בשל תהליכי הדה-קולוניזציה שלהם היה כפוף תהליך קבלת ההחלטות בבריטניה.

ספר זה צמח מתוך ספרי באנגלית *The Birth of Israel, 1945–1949: Ben-Gurion and His Critics*, Gainesville, 2000, שבו הקדשתי פרק לפולמוס האינטלקטואלים עם הממסד הציוני שבמרכזו עמדה אגודת 'איחוד'. גם לאחר הוצאת הספר חשתי שמאגנס ו'איחוד' לא באו בו על ביטויים די הצורך, וכאן באתי להשלים ולהרחיב את היריעה.

תודתי נתונה לקרן עמוס, הקרן לעידוד מלומדים וסופרים שליד בית נשיא המדינה והמדור למענקי פנים, הרשות למחקר ופיתוח של האוניברסיטה העברית בירושלים, על תמיכתם בהוצאה לאור של הספר.

נתמזל מזלי והוצאת הספרים של האוניברסיטה העברית בירושלים הנקראת על שם י"ל מאגנס ראתה לעצמה לכבוד להוציא את ספרי. אני מבקש להודות לדן בנוביץ, לטלי אמיר ולרם גולדברג מהוצאת מאגנס על טיפולם המסור בהוצאת הספר.

פרק ראשון

מבוא

רקע היסטורי

מסגרת הזמן הכללית של הנושא שלפנינו היא התקופה שבין הצהרת בלפור לבין הקמת מדינת ישראל (1917–1948). המסגרת המצומצמת יותר היא זו שבין פרסום החלטות התנועה הציונית בוועידת בילטמור ב־1942 לבין הניצחון במלחמת העצמאות ב־1949. הנסיבות שבהן ניתנה הצהרת בלפור, שבעקבותיה החל המנדט הבריטי על ארץ ישראל, הן אשר העמידו את גיבורי ספרנו – ובראשם יהודה ליב מאגנס, לימים קנצלר ונשיא האוניברסיטה העברית בירושלים, ארנסט סימון, לימים פרופסור לחינוך באוניברסיטה העברית ומרטין בובר, לימים פרופסור לסוציולוגיה של התרבות באוניברסיטה זו – על הסכנה הטמונה בהענקת ארץ ישראל ליהודים בלבד, מתוך שיקולים אימפריאליסטיים גרדא, ובלי להתחשב בנוכחות הערבית. תוצאותיו הצפויות של צעד מהפכני זה הולידו את רעיון הפתרון הדו־לאומי עוד בטרם נהגתה 'ברית שלום'.

'ברית שלום' עצמה היא תולדה של נסיבות הזמן. בזירה הציונית הופיעה התנועה הרביזיוניסטית, אשר הציעה גרסה כוחנית של הציונות, רדיקליזם ציוני התובע הקמת מדינה יהודית בחסות הכידונים הבריטיים (שזכו לכינוי 'קיר הברזל') ובשם האינטרסים של הקולוניאליזם הבריטי. 'ברית שלום' לא ביקשה להיות מפלגה פוליטית אלא אגודה חינוכית, מוכיחה בשער המבקשת לחזק את ידי המנהיגות המתונה מיסודו של חיים ויצמן, נשיא ההסתדרות הציונית. הפער בין גישתו של ויצמן לגישתה של 'ברית שלום' לא היה גדול אילולא תביעתה היומרנית לכונן מוסדות שלטון עצמי, שינציחו את היותו של היישוב היהודי מיעוט. נקודת המפנה הייתה מאורעות תרפ"ט והצעתו של מאגנס לקבל את תכניתו של המתווך הבריטי מטעם עצמו, סנט ג'ון פילבי. לכאורה היו מאורעות תרפ"ט אמורים להצדיק פתרון דו־לאומי, כפי שהציעה 'ברית שלום', אולם ההנהגה הציונית הלכה בדרך הפוכה. מאורעות תרפ"ט היו מבחינתה תמרור אזהרה וזרו גם יחד: יש לציונות סיכוי להגשמה בעתיד רק בתנאי שתתחור לפתרון בעל אופי ריבוני עצמאי. לשון אחר: על הציונות להפוך לישות פוליטית אוטונומית הצוברת בהתמדה כוח עד להשגת מסה קריטית דמוגרפית, כלכלית וביטחונית, אשר תשכנע את הערבים שאין בכוחם להרסה עוד.

הסממה שחרתה 'ברית שלום' על דגלה – הקמת משטר דו־לאומי תוך ויתור על רוב יהודי לטובת סטטוס של מיעוט, ובעקבות מאורעות תרפ"ט זירו מציאת פשרה

עם הערבים – נדחתה בתנועה הציונית בקונסנזוס רחב ביותר, מימין ומשמאל כאחד. היישוב אימץ פתרון קוטבי לדו־לאומיות שעל פיו תוקם מדינה בתהליך של צבירת כוח ובחסות המנדט הבריטי שהבטיח 'זירוז ההגירה' ו'התיישבות צפופה'. אין פלא אפוא שנדחתה הצעתו של בובר בשם 'הפועל הצעיר-התאחדות' בקונגרס הציוני הי"ב: 'ברית צודקת עם העם הערבי במקום משכננו המשותף'.

בניין הבית הלאומי, שהיה בלתי אפשרי בלי הסכמת בריטניה, חייב כאמור את ההנהגה הציונית לעשות ככל יכולתה להשגת תמורה מרחיקת לכת בשלושה תחומים: (א) שינוי במצבו הדמוגרפי של היישוב היהודי, שבשנת 1922, שנת אישור המנדט, מנה כ-84,000 יהודים (11% מכלל האוכלוסייה); (ב) שינוי הדרגתי – העתיד לבוא לידי ביטוי לאחר מאורעות תרפ"ט – בתפיסות יסוד בנושאי ביטחון, כגון התיישבות אסטרטגית ובניית כוח צבאי; (ג) שינוי במבנה הכלכלי והחברתי של היישוב שיתבטא בבניית משק נפרד מהמשק הערבי. מאחורי כל התמורות המיוחלות הללו עמדה תפיסה חובקת כול אחת: צבירת כוח.

תפיסה זו צברה תאוצה בעקבות המפנה לטובה שחל במדיניות הבריטית. מכתבו של ראש ממשלת בריטניה רמזי מקדונלד אל ויצמן בפברואר 1931 פתח פתח לעלייה הולכת וגדלה ולהתיישבות מואצת, עד שב-1936 נוצרה מסה קריטית של 380,000 נפש. אין תמה שבנסיונות אלה קרסה התפיסה של 'ברית שלום', אף על פי שהמנהיגות הציונית אימצה את עקרון השוויון ('פְּרִיטִי'), תכסיס שלכאורה בא להעניק שוויון מדיני ליהודים ולערבים, אבל למעשה נועד להראות לשלטונות הבריטיים שהציונות אינה שואפת לשליטה ללא מצרים ברוב הערבי ושמטרתה המוצהרת היא 'לא לשלוט ולא להישלט'. בפועל דחק תכסיס זה מהזירה הפוליטית את רגלי 'ברית שלום' עד לקריסתה. היא עלתה מחדש על בימת הפוליטיקה הארץ-ישראלית רק לאחר כמעט עשור, ב-1942, בדמות אגודת 'איחוד'. שמונה שנות קיומה של 'ברית שלום' הסתיימו בכישלון מוחלט, הן כחלופה לציונות המדינית הן כאגודה החותרת נגד הזרם הציוני המרכזי והתנועה הלאומית הערבית כאחד, שדחו את תכניתיה מכול וכול.

מנגד יש לשאול: כיצד קנתה לה שביתה אסכולת צבירת הכוח כתפיסה הדומיננטית בציונות המאורגנת? הייתה זו תוצאה של הפירוש ההרואי שניתן למאורעות תרפ"ט. אולם חיים ארלוזורוב, מנהל המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, סירב במכתב חשאי לויצמן להכיר בתפיסה זו בכל תנאי בקבעו שאין לציונות מרווח של זמן. ארלוזורוב הזהיר שאין לציונות די זמן להשלים את תהליך צבירת הכוח, אשר עלול להיקטע בטרם עת נוכח סכנת מלחמת העולם הצפויה ונוכח האפשרות ששיטת המנדטים במזרח התיכון תגיע לקצה עם מתן עצמאות לעירק (1930). על כן הגיע למסקנה חסרת תקדים: 'אין אפשרות להגיע לרוב יהודי או אף לשיווי משקל בין שתי האומות (או לכל הסדר אחר שיש בו כדי ליצור בסיס למרכז תרבותי) בדרך של עלייה והתיישבות שיטתית ללא תקופת-ביניים של ממשלת מיעוט לאומנית, אשר תיכבוש את מנגנון המדינה, את האדמיניסטרציה ואת הכוח הצבאי, כדי למנוע את הסכנה של השתלטות מצד הרוב הלא יהודי ושל מרד נגדנו'.¹

במקביל פסל ארלוזורוב שלוש תאוריות חלופיות. הראשונה, עצם תפיסת תהליך צבירת הכוח כעמדה יהודית של השלמה עם גזרת הגורל. השנייה, הגישה הפשרנית אשר עומדת בבסיס הצעות הפשרה של 'ברית שלום', ועל פיה התנאים האובייקטיביים השוררים בעולם, בעם היהודי ובארץ ישראל מונעים את התקדמות הציונות ('אפשר שהפריץ ימות, אפשר שהכלב ימות'). השלישית, אופציית החלוקה; אופצייה זו עתידה להוכיח עצמה, בשילוב עם תהליך צבירת הכוח, כאפשרות הראלית היחידה כאשר ייפתח 'חלון הזדמנויות' להקמת מדינה עם אישורה של הצעת החלוקה באו"ם. אין צריך לומר שאילו הייתה נודעת הצעתו של ארלוזורוב ל'ברית שלום', הייתה נדחית על הסף ומעוררת בקרב חבריה חרדה גדולה. מבחינתה של 'ברית שלום' ההצעה חסרה את העיקר: הנכונות להגיע לפשרה עם הערבים מתוך הסכמה יהודית להישאר מיעוט במשטר דו-לאומי. 'ברית שלום' מן הסתם הייתה מפרשת את תכניתו כהצעה רביזיוניסטית המעמידה את הציונות על עיקרון אחד – הכוח. לעומת ארלוזורוב, היא אימצה את החזון להגשמת רעיון 'המרכז הרוחני' של אחד העם במסגרת המנדט הבריטי בעל המחויבות הכפולה, ליהודים ולערבים כאחד. אכן, הפער בין ארלוזורוב לבין 'ברית שלום' לא ניתן היה לגישור. ארלוזורוב לא האמין שאגודה זו מתייחסת ברצינות ל'סמטה' הציונית, והאשים את חבריה שאינם 'מתלבטים בלבטים' שהציונות שלנו מתחבטת בהם, ולכן הם נמשכים 'לחופים אחרים, שאורותיהם רומזים להם באור מתעה'; כלומר 'ברית שלום' אינה באמת מציעה חלופה קונסטרוקטיבית מנקודת ראות ציונית. בפרספקטיבה היסטורית ארלוזורוב שגה בכך שפסל הן את סיכוייה של שיטת צבירת הכוח הן את האפשרות לחלוקה (בגלל שטחה המצומצם של ארץ ישראל ופיזור היישובים היהודיים בה).

ויצמן עצמו דחה את תפיסתו המהפכנית של ארלוזורוב מכול וכול. ויצמן היה חסיד של תהליך צבירת הכוח, אך לא ראה בו גורם שיביא בהכרח לעימות אלים עם הערבים. הוא היה סבור שנוסחת ה'פריטי' – הדורשת שוויון פוליטי שאינו מבוסס על שוויון מספרי – היא אופצייה מעשית להמשך בניין הבית הלאומי. ואמנם הקונגרס הי"ז קיבל נוסחה זו כנוסחה תכסיסית המאפשרת שיתוף פעולה מצדה של בריטניה. לשון אחר: הצעתו של ויצמן שהנהלת הסוכנות תיזום את הצעת ה'פריטי' במגעים עם השלטונות (ומאוחר יותר עם ועדת החקירה המלכותית) הייתה חלופה לא רק לשיטת ארלוזורוב אלא גם לשיטת בן-גוריון. ויצמן הזהיר מפני שתי אפשרויות נוספות: הראשונה, התנגדות בכל מחיר להצעות הממשלה שעלולות ליצור קרע עם הנציב העליון ובכך לגרום ל'טרגדיה גדולה'; השנייה, דחייה קלת דעת של פתרון בלי להציע כל פתרון מעשי אחר. הוא טען שאם נמתין עד פרסום ההודעה הממשלתית על מדיניות חדשה, עלולה לבוא בעקבותיה 'התפרצות אלימה כזאת שתעמיד בספק את כל עבודתנו בעתיד'.

נותרה אפוא חלופה ראלית אחת בלבד: נוסחת ה'פריטי', שאינה מחויבת לשוויון ברמה האסטרטגית. יתרונותיה היו שהנהגה יכלה לקבלה באופן זמני עד אשר תהליך צבירת הכוח ישיג מסה קריטית, ושניתן היה לשכנע את הרוב המכריע בתנועה הציונית וביישוב לתמוך בה, כל עוד נשמר אופייה התכסיסי. כמו כן היא לא סתרה את שאיפת היסוד לרוב יהודי מכיוון שקיבלה על עצמה נוסחה לא מחייבת – לא לשלוט

ולא להישלט'. מפתיע שגם 'ברית שלום' טעתה בנוסחה זו כיוון שראתה בה נוסחה אסטרטגית ולא טקטית, לא מעט בעטיו של ויצמן. ויצמן האמין – גם אם לא ביטא זאת בפומבי כי אם במכתב אישי לארלוזורוב – בכוחה של נוסחת ה'פריטי' לסייע לתהליך צבירת הכוח עד כדי כך שלא היסס להסכים לנוסחה מספרית של יחס 60:40 לטובת הערבים.² לו נודע הדבר לחברי 'ברית שלום', היו נושאים אותו על כפיים כפרשנם המוסמך ביותר עד לתמיכתו בתכנית פיל.

אמנם לזמן מה בשנים 1931–1937 תפס ויצמן עמדת ביניים שלכאורה אינה מחויבת למדינה יהודית, אולם ב-1937, כאשר ועדת החקירה המלכותית תמכה בתכנית חלוקה שבעקבותיה תקום מדינה יהודית, הסכים לעקרון החלוקה כפתרון המועדף. בדיעבד היה ויצמן מגויס לתפיסת צבירת הכוח, שכן לא פקפק בכך שנסתים עידן ה'פריטי' ולא עשה כל ניסיון לשמרו. בשנים אלו חל שינוי דמוגרפי שהגדיל את כוחו של היישוב היהודי והפכו ממיעוט מבוטל של 160,000 נפש ליישוב המונה 380,000 נפש, שהיה נחוש להקים מדינה כאן ועכשיו. שניים מהסימנים של השגת עצמה היו שה'הגנה' החלה לשאת אופי של ארגון צבאי ושהיישוב החל לבטא את עצמאותו המשקית בהתנתקות מהמשק הערבי.

גם לאחר שהביע ויצמן את תמיכתו בתכנית החלוקה המשיכו מאגנס ו'איחוד' לראות בו בעל ברית פוטנציאלי שלהם, על אף מחויבותו הפומבית להקמת מדינה. לא זו בלבד שלא שכחו את תמיכתו ב'פריטי' בקונגרס הציוני הי"ז, אלא הם הוסיפו לראות בה ציון דרך מרכזי. הם העדיפו את תדמיתו הקודמת כמדינאי מתון על פני תדמיתו החדשה, כמי שתומך בהקמת מדינה. עם זאת, הם לא הסתמכו עליו בלבד אלא שמו מבטחם גם בגורמים חדשים בזירה הפוליטית הציונית כמו 'השומר הצעיר', 'עליה חדשה' והאופוזיציה המתונה במפא"י, שהייתה מורכבת מפורשי 'הפועל הצעיר'. בכך הבטיחו לעצמם שלא יהיו מבודדים לחלוטין ביישוב. היה זה הימור, והוא לא הוכיח את עצמו הלכה למעשה.

המהפך שחל בפוליטיקה הבריטית בעקבות המרד הערבי מתמיכה בציונות המדינית להתנגדות לה, ושנחשף כעבור שלוש שנים עם פרסום 'הספר הלבן' של 1939, הנחית מהלומה על הפתרון הדו-לאומי שביקש להנציח את המיעוט היהודי על ידי הגבלת העלייה וההתיישבות. מדוע נכשלה התפיסה הדו-לאומית? האם מלכתחילה לא היה סיכוי למצוא שותף ערבי להסכם פשרה? וכיצד עלה בידה, קרוב לעשור לאחר פרסום 'הספר הלבן', להתעורר שוב לחיים בדמות 'איחוד', אף על פי שבינתיים לא נמצא שותף כזה?

יהיה זה פשטני להצביע על יחסי הכוחות הבלתי שווים בין היישוב הציוני המאורגן לבין חבורת האינטלקטואלים הזעירה שהתגייסה לתמוך בתפיסה הדו-לאומית. 'ברית שלום' מנתה 73 חברים ו-66 תומכים בלבד. אגודת 'איחוד' לא ידעה הצלחה גדולה יותר מבחינה מספרית: 97 חברים ו-360 מנויים על הירחון 'בעיות'. ואולם כמו 'ברית שלום' גם 'איחוד' ביקשה לשמש 'עמוד האש' בשאלה הערבית ולקבל לגיטימציה לכך מן המוסדות הלאומיים. ברם כאשר התברר לה בעקבות ניסיונות הנפל של חיים

מרגלית-קלֶןֶרֶסְקִי ו'הליגה להתקרבות ושיתוף יהודי-ערבי' (להלן 'הליגה להתקרבות') שהדבר בלתי אפשרי, ויתרה על כך. אולם להבדיל מקודמתה לא נאלצה 'איחוד' להתפרק, משום שהציעה פתרון חלופי: במקום מדינה דו-לאומית במסגרת פדרציה ערבית, תקום פדרציה בחסות מעצמות המערב והאום. דומה שדווקא בנקודה זו למדה 'איחוד' לקח חשוב מכישלונה של 'ברית שלום'. היא הבינה שאמנם עליה להוסיף להתארגן כאגודה בלבד, אולם יש לעשות מאמץ גדול יותר להשגת תמיכה מהפריפריה של המערכת המפלגתית ביישוב ומהזירה הפוליטית מכאן, ולהישען בלעדית על המעצמות ליישום הפתרון המיוחל מכאן. בניגוד ל'ברית שלום', שנשענה על ציונות גרמניה, גרס מאגנס שיש להפעיל לטובת העניין את הלא-ציונים כגון 'הוועד היהודי האמריקני' ואפילו את 'המועצה האמריקנית למען היהדות', שהייתה גוף אנטי-ציוני מובהק. תקוותו הגדולה של מאגנס – הרוח החיה בהתארגנות החדשה ומי שהיה ממקימי 'הוועד היהודי האמריקני' בראשית המאה – הייתה להחזיר את מצב שוויון הכוחות בין הנציגות הלא-ציונית לבין הציונות, כפי שהוחלט ב-1929 עם הקמת הסוכנות היהודית המורחבת. מאגנס העניק ל'איחוד' שני היבטים שחסרו ל'ברית שלום': מנהיגות ותכנית בעלת פרספקטיבה בין-לאומית.

כעיקרון סירב מאגנס להפוך את 'איחוד' למפלגה ציונית המיוצגת במוסדות הלאומיים, לא רק בגלל סלידתו ממאבקים מפלגתיים כוחניים אלא בעיקר מטעמים אידאולוגיים: הוא התנגד להקמת מדינה בשל אמונתו הפציפיסטית והדתית. העובדה שהאגודה כבר הייתה מיוצגת בעקיפין בידי שני חברים בהנהלת הסוכנות – ארתור רופין, שנשט את 'ברית שלום' אך לא היה בין תומכי בילטמור, ודוד ורנר סנטור, תומך מובהק של התפיסה הדו-לאומית – התגלתה כחסרת תועלת. רופין שימש דוגמה מובהקת לסתירה זו: עוד בימי 'ברית שלום' נוצר בקרבו ניגוד אינטרסים בין תפקודו כמקבל החלטות לא ציוני המשתף פעולה עם ציונים – מתוקף הקמת הסוכנות היהודית המורחבת ב-1929 בידי ציונים ולא ציונים – לבין היותו מגויס לרעיון הדו-לאומי. הכרעתו של רופין לטובת תהליך צבירת הכוח ונגד הסכם מקדים עם הערבים הייתה אמנם מהלומה ל'ברית שלום', אך בפועל הוא לא המיר מחנה אחד במשנהו ולא עבר לקוטב הנגדי. מאוחר יותר הוא התנגד בנחרצות למגמות אקטיביסטיות ולרוח ועידת בילטמור, שאותן ייצג בן-גוריון. מותו של רופין בראשית 1943, זמן קצר לאחר הקמת 'איחוד', הותיר את סנטור הנציג היחיד של שאיפת 'איחוד' לטרפד את רעיון המדינה. כאשר התפטר סנטור מהנהלת הסוכנות לאחר מלחמת העולם השנייה, אמר מאגנס נואש מהסיכוי לגייס ארגונים לא ציוניים בארצות הברית לטובת רעיון המדינה הדו-לאומית. עם זאת האמין כי ישועת הרעיון הדו-לאומי תבוא מכיוון המעצמות האנגלוסקסיות.

אגודת 'איחוד', כמו 'ברית שלום', לא הייתה חלק מן הפוליטיקה היישובית והציונית, כי אם גוף חוץ-פרלמנטרי שביקש להטמיע את רעיונותיו בשלושה מעגלים: (א) במרכז המפה הפוליטית היישובית, ובוודאי שמאלה ממנה; (ב) בקהילה היהודית הלא-ציונית באמריקה ובבריטניה; (ג) במערכת המעצמתית. במובן זה הפליגה 'איחוד' הרבה מעבר למצעה ולשאיפותיה של 'ברית שלום', שנהנתה אמנם מאהדה בקרב ציונות גרמניה, אך לא השכילה לפעול במערב. שאיפתו של מאגנס להשיג תמיכה

פרק שלישי

יחסי יהודים-ערבים כהליך דיאלקטי: פרשת ועדת המחקר לבירור יחסי יהודים-ערבים

לא הייתי נדרש לבירור פרשת ועדת המחקר לבירור יחסי יהודים-ערבים אלמלא היו מאגנס, קלוריסקי וטהון בין שבעת חברי הוועדה ואלמלא ישב בראשה קפלנסקי, שהיה מקורב אליהם רעיונית אך לא הסכים עמם בנושא הוויתור על רוב יהודי. על פי סברתי, תסכולו של מאגנס מהישגי הוועדה ומיחס הנהלת הסוכנות אליה הובילוהו, נוסף על הסיבות שנמנו לעיל, לייסוד 'איחוד'. הקמת ועדת המחקר עצמה אושרה בקונגרס הציוני הכ"א על פי הצעת יושב ראש הוועדה המדינית של הקונגרס, קפלנסקי, ב-24 באוגוסט 1939. הוועדה המדינית דרשה מהנהלת הסוכנות לחקור באופן יסודי ושיטתי את 'הדרכים לקואופרציה בינינו לבין הערבים בשטחים השונים של חיי ארץ-ישראל'. על דעת הוועדה המדינית הוסכם ש'ועדת המחקר תעזור למוסדות המוסמכים ללמוד את השאלה ולהביא את מסקנותיה, ועד כמה שאפשר גם תכנית, ותכנית מחושבת – לפתרון שאלה זו לפני המוסדות המתאימים של ההסתדרות הציונית'. בהצעה הוטל על הוועדה למנות ועדה שתחקור את היחסים 'בשטח המדיני, הכלכלי, התרבותי והחברתי ותברר אפשרויות לשיתוף פעולה בין יהודים לערבים'. בד בבד הוגשה הצעה מטעם 'השומר הצעיר' ו'פועלי-ציון שמאל' שקראה למפנה בשאלה הערבית ונאמר בה שהנהלה מפריזה ברגישותה לנושא. ההצעה קראה להקמת ועדה עצמאית שלא תהיה תלויה במפלגות או בהנהלה, 'אשר מדיניותה שואבת את מסקנותיה מחוסר האמונה באפשרות הפתרון של השאלה הזאת בתקופה הקרובה'. מרדכי בנטוב, ציר בקונגרס מטעם 'השומר הצעיר', שקרא את ההצעה גם בשם 'פועלי-ציון שמאל', אף קיווה שוועדה כזאת 'תיצור תנאים למעשים רבים ולסלילת דרך אקטיבית לקראת הסכם עם הערבים'. על אף ההסתייגויות מהמדיניות הרשמית של הנהלת הסוכנות קיבל הקונגרס את הצעת הוועדה המדינית פה אחד.¹

בתגובה יזמה תנועת 'השומר הצעיר', שלא הייתה מיוצגת בוועדת המחקר הרשמית שבראשות קפלנסקי, יחד עם 'הליגה להתקרבות' את הקמת 'הוועדה להתפתחות קונסטיטוציונית בארץ-ישראל'. בראשה עמד בנטוב וחבריה היו משה בילסקי ופליקס רוזנבליט מראשי 'התאחדות עולי גרמניה' (שבעתיד תיקרא 'עליה חדשה'), פרץ נפתלי ממפא"י ונחום ניר-רפלקס מ'פועלי-ציון שמאל'. היא הגישה את החלק הראשון של

הדוח שלה למחלקה המדינית של הסוכנות ביוני 1941. בדוח בנטוב הוצע משטר דו-לאומי על בסיס של פדרליזם עדתי או אזורי, שבו יהיה שוויון פוליטי בין שני העמים וגורל העלייה והקרקע יוכרעו בידי מועצות מיוחדות או בידי הקבינט שנשיאו יתחלף מדי שנה. אף שבנטוב וקפלנסקי כאחד ניסו להשפיע על מאגנס, אף אחת משתי ועדות המחקר לא מילאה את ציפיותיו אף ששתיהן המליצו על שוויון לאומי בין יהודים לערבים. אף על פי כן הוא חתם על דוח הוועדה בראשות קפלנסקי. ואולם מאגנס לא ראה בדוח זה או בדוח בנטוב תחליף למהלך עצמאי משלו בשאלה הערבית. השערתו הייתה שההנהלה תדחה את שני הדוחות ועל כן דרושה פעילות נפרדת, והוא החל בה תוך כדי חברותו בוועדה.

בן-גוריון, 'הליגה להתקרבות ושיתוף יהודי-ערבי' וועדת המחקר

מה היה טיבה של מערכת היחסים בין ההנהגה הרשמית לבין 'הליגה להתקרבות ולשיתוף יהודי-ערבי', שהייתה בראשות מלחמת העולם השנייה הגוף היחיד שעסק ביחסי יהודים-ערבים? בן-גוריון גזר את דינה של 'הליגה להתקרבות' לכף חובה והגדירה כגוף המשתמט ממחויבות ציונית בהתעלמו מהמונח 'עלייה' ובהזכירו רק את 'הזכויות של האלמנטים הנרדפים בין היהודים השואפים להקים להם בית לאומי'. ורנר דוד סנטור, חבר 'הליגה להתקרבות' ולימים גם חבר ב'איחוד', היה הקרוב ביותר להשקפותיה של 'הליגה להתקרבות' מבין חברי הנהלת הסוכנות. הוא הזהיר את חבריו בהנהלת הסוכנות מפני אימוץ אמות מידה טוטליטריות כמו שעבוד הערבים או הוצאתם מן הארץ. סנטור קרא לתמוך במדינה דו-לאומית במסגרת פדרטיבית או קונפדרטיבית, במקום לשאוף למדינה קטנה.² כאמור לעיל, מאגנס היה חבר אך לא שותף פעיל בעיצוב דרכה של 'הליגה להתקרבות'. עם זאת קרבתו לבובר ולסימון, שהיו חברים פעילים בה, אפשרה לו לדעת את המתרחש בה ולהסיק שהיא אינה לרוחו וכי דרוש לו גוף אחר כדי לקדם את רעיונותיו.

במפגש בין הנהלת הסוכנות לבין 'הליגה להתקרבות', שנערך ביזמתה של הראשונה, היה בובר הדובר הראשי של 'הליגה להתקרבות'. בובר, שמאז הקונגרס הי"ב ב-1921, שבו הגיש את הצעתו בשם 'הפועל הצעיר-התאחדות', היה דימויו הציבורי כשל מי שקורא תמיד לפשרה יהודית-ערבית במסגרת ארץ לשני עמים הציע עתה במפתיע 'ליצור פילוג במחנה הערבי, באופן כזה שאותם האנשים הקרובים בדעותינו לנו שאולי אפשר לעשות אותם לידידינו באיזו מידה'. אולם התנאי שהציב לכך היה הכרזה פומבית שנמנע מלפרט את טיבה ושהייתה אמורה להיות 'צעד ראשון כדי ליצור את אותו הפילוג'. בנטוב, נושא דגל הדו-לאומיות ב'השומר הצעיר' שהשתתף אף הוא במפגש זה, דיבר בזכות השגת הסכם על עלייה גדולה. בן-גוריון קרא עליו תיגר באמרו: 'תאמר איך לעשות [זאת] ואם אדע שאתם יכולים לעשות זאת,

מפתח העניינים

אטלנטיק	269	אגודת אחים	345
'האיחוד העולמי-פועלי-ציון'	257, 237	אגודת ישראל	365, 239, 229, 123
אימפריאליזם, אימפריאליסטים	1, 34	אגודת פלסטינה החדשה, ראה 'פלסטיין אל-ג'דידה'	
	36, 37, 41, 47, 49, 58, 82, 85, 92	האוו"ם	5, 8, 272, 273, 280, 281, 284
	102, 103, 113, 114, 116, 117, 134		287, 291, 300, 303, 305, 306, 308, 335
	240, 321, 336, 389, 390	החלטת הכ"ט בנובמבר	342, 345, 346, 347, 359, 371
אמריקני	38, 336		379, 380, 382, 402
בריטי	38, 48, 58, 69, 72, 94, 105	מועצת הביטחון	307
	275, 283, 398	העצרת הכללית	346, 353, 359
כלכלי	46		360, 380
ערבי	58	האוניברסיטה העברית בירושלים	1, 14
ציוני	20		18, 31, 46, 50, 57, 61, 67, 79, 82
האינטליגנציה הרוסית	26	אינטלקטואלים	89, 100, 107, 108, 109, 117, 126
	15, 23, 24, 25, 26		135, 147, 173, 175, 208, 214, 216
	27-30, 32, 59, 106, 107, 147, 148		238, 240, 244, 264, 284, 307, 345
	155, 157, 250, 274, 289, 322, 324		353, 355, 367, 368, 378
	358, 366, 369, 393, 396, 397, 401	אוניברסיטת אוקספורד, ראה אוקספורד במפתח המקומות	
	402	אוניברסיטת פרינסטון, ראה פרינסטון במפתח המקומות	
'אלטנוילנד'	11, 115, 403	אונסקו"פ (ועדת החקירה של האו"ם)	7
אנדקים	182		296, 318, 347, 348, 349, 350, 352
אנטישמיות	45, 46, 171, 221, 272		355, 357-358, 359, 360, 361, 375
אספת הנבחרים			384, 385
השלישית	79, 160	אחדות העבודה	20, 25, 46
הרביעית	7	אחדות העם, מפלגה	131, 140, 141
אל-אסתקאלאל, מפלגה	88, 136, 191		149, 150, 151, 152, 155, 156, 157
	204		163, 168, 237, 239
אצ"ל	7, 109, 246, 268, 271-272	האטום, עידן	337, ראה גם מלחמה
	283, 285, 292, 299, 300, 313, 315		
	324, 325, 328, 331, 332, 336, 341		
	354, 359, 367, 371, 384, 395		

160	'בשעת חירום'	327, 324	פיצוץ מלון המלך דוד
		331, 328	
273	הגבעונים	268	'אקונומיסט'
315, 271, 265, 253, 135, 49	ג'וינט	398	'אקסודוס'
376, 370			ארגוני 'הפורשים', ראה אצ"ל; לח"י
300	גטו ורשה	384, 173, 162, 154, 74, 10	ארמנים
		252	הצבא הארמני
384, 144, 109	'דבר'	347, 182, 74	אשורים
317, 163, 104, 27, 9	דה־קולוניזציה	279, 276	אשנב
330			
72	'דויטשה בנק'	110	'בהגוודגיתא'
104, 103	'דר יודה'	245, 234	'בולטימור ג'ואיש טיימס'
149	'דרכינו'	47	בולשביזם
383	'דרכים חדשות'	95	'בוסתנאי'
		215	'הבוקר'
310, 268, 245, 213–212, 175	'הארץ'	293	בח"ד (ברית חלוצים דתיים)
350, 345, 342, 330			בילטמור, ועידה, החלטות, תכנית, מדיניות
329, 246, 212, 211, 210, 128	הבלגה	1, 5, 6, 7, 22, 23, 31, 33, 203, 208	
362		218, 219, 220, 224, 231, 236, 237	
195, 162, 159, 155, 135, 31	'הדסה'	238, 239, 242, 244, 247, 250, 251	
245, 238, 235, 234, 233, 217, 207		252, 253, 255, 256, 257, 260, 268	
329, 328, 263, 253, 248, 247, 246		261, 262, 263, 265, 266, 267, 268	
353, 330		272, 273, 277, 278, 279, 282, 288	
393, 374, 368, 367	שיירת 'הדסה'	283, 284, 286, 287, 289, 292, 295	
213, 205, 173, 78, 62, 61, 4	ה'הגנה'	297, 301, 303, 321, 323, 328, 334	
328, 315, 313, 297, 272–271, 231		336, 340, 342, 377, 383, 388, 392	
374, 372, 371, 330		398, 403	
246, 34, 18	'היברו יוניון קולג'	4, 30, 31, 285, 299, 341	'בעיות'
234	'הסתדרות ציוני אמריקה'	344, 346, 389, 399	
26, 21, 11, 10, 9, 6, 1	הצהרת בלפור	380	'בעיות הזמן'
78, 64, 62, 55, 53, 47, 44, 43, 41		137, 152, 154, 156, 157	'בעיות היום'
151, 148, 113, 104, 103, 102, 79		158, 160–168, 173, 178, 191, 202	
364, 333, 273, 246, 216, 191, 164		208, 216, 218, 222, 226, 239, 250	
398, 397, 390, 389		251, 259, 270	
348, 347, 346, 345	הצהרת גרומיקו	20, 25, 146, 199	'בר כוכבא', אגודה
הצעות חיימסון–ניוקומב, ראה חיימסון,		396	
אלברט; ניוקומב, סטיוארט פרנסיס		60	בריאן–קלוג, חוזה
במפתח האישים		329	הבריגדה היהודית
התאחדות עולי גרמניה (ואוסטריה),		375	ברית בלוקס

מפתח שמות האישים

- איידלוט, פרנק 351
 אייזנשטדט, שמואל נח 30, 28, 27
 איינשטיין, אלברט 55, 75–76, 78, 366,
 369
 אינוורצ'פל, לורד (ארצ'יבלד קלרק־קר)
 335, 332
 איש־שלום 207–206
 אלטשול, פרנק 370
 אליוט, ולטר 97
 אלישר, אליהו 32, 207, 208, 224
 אלמליח, אברהם 32, 208
 אלתרמן, נתן 29, 384
 אמרסון, רלף ולדו 38, 58
 אנטוניוס, ג'ורג' 241, 391
 אסף, מיכאל 121, 135, 143, 144, 180,
 182, 209, 257
 אסף, שמחה 378–379
 אפלטון 108
 אפשטיין, יצחק 11, 64, 141, 145, 384,
 404
 אציסון, דיין 332, 335
 ארלוזורוב, גרדה 11
 ארלוזורוב, חיים 2–3, 4, 8, 11, 82,
 102, 122, 127, 184
 ארם (ערם), משה 132, 140, 144
 ארנדט, חנה 376
 ארנסט, מוריס 367–368
 ארסלאן, אמיר 184
 באואר, אליעזר 196
 באלדוין, סטנלי 143
 אבו גרביה, רשיד אפנדי 218
 אבי־שאול, מרדכי 11, 109–110, 130,
 160
 אבן, אבא 376, 403
 אבן סעוד, מלך 83
 אברהים, רשיד חג' 204, 261
 אברמוביץ, זאב 131, 140
 אדלר, ויקטור 237
 אדלר, סיירוס 235
 אווט, הרברט א' 359
 אולנדורף, פני 369
 אולנדורף, פריץ 369
 אולנדורף, פרנץ 140, 300
 אונא, יצחק 208, 217, 238
 אונא, משה 228, 238, 293–295
 אוסטין, וורן 365
 אוסטר, דניאל 121, 124, 186, 187
 אוסישקין, מנחם 51, 55, 63, 84, 85,
 118, 124, 133, 143, 262
 אורבך, אליהו 150, 151
 אורן, מרדכי 151
 אחד העם 20, 29, 41–45, 46, 50, 54,
 55, 56, 63, 64, 90, 100, 164, 167,
 229, 249, 250, 259, 386, 392, 394,
 397, 403
 ומרכז רוחני 3, 7, 25, 34, 73, 93,
 105
 'על פרשת דרכים' 11, 43, 53, 343
 אטלי, קלמנט 313, 315, 317
 אידן, אנטוני 135, 136
 אידר, מונטגיו דוד 9